

Stylistika

Stylistika jako vědní obor je zatím trochu guláš. Neexistuje k ní pořádná literatura a především: slovo stylistika se vztahuje ke čtyřem různým, mírně se překrývajícím významům; takže si na začátek ujasním, o čem mluvím, mluvím-li o stylu v psaní.

- 1) **dobový styl** (tzn. umělecký sloh či ismus, který v tom či onom období ovlivňuje všechny autory)
- 2) **osobní styl** (stejně jako podpis je to zvláštní způsob psaní, jedinečný u každého autora)
- 3) **řemeslný styl** – to je ta část, v níž se můžu neustále zlepšovat, a o ní se budeme dále bavit
- 4) **styl funkční**, ten ze školních učebnic, např. styl odborný, úřední apod. Tím se naopak vůbec nebudeme zabývat: bavíme se výhradně o beletrii.

Stylistika je tedy naukou nikoli o tom, CO píšu (příběh, postavy, prostředí) ale JAK to píšu. Stylistické řemeslo z velké části sestává z výběru slov a z dynamiky vět.

Slova

Hlavním nástrojem stylu je výběr slov, nekonečné nuance synonym. Volba mezi slovem novým a starým, domácím a cizím, dlouhým a krátkým, konkrétním a vágním, zvukomalebným, typickým či zvláštním.

Na co si dát pozor?

- tam, kde to jde, se vyhnu nicneříkajícím slovům, zvláště slovesu **být**.
- **pasivní** slovní obraty („hrdinovi se něco stalo“) nejsou tak akční jako ty **aktivní** („hrdina něco udělal“)
- čím větší je moje **slovní zásoba**, tím lépe.
- **zvukomalba** se netýká jen citoslovcí nebo toho, že „řinčí řetězů hřmot“ opravdu zní jako to, co to popisuje. Je i o tom, aby se to, co píšu, dobře četlo nahlas. Pokud dokončím slovo jedním písmenem a další začíná tím stejným, čte se to špatně.

Můžu si ale se slovy hrát mnohem víc: v popisech můžu používat archaismy, dlouhé a barvitě výrazy a spoustu fantastických přívlastků – zatímco v akčních částech bude můj text samé sloveso. Postavy budou mít v přímé řeči každá svůj styl; někdo může mluvit více hovorově, někdo jiný téměř spisovně, někdo další může používat prvky slangu nebo nářečí. Můžu ale zajít i tak daleko, že postava něžné princezny bude spíše používat měkká slova plná l, j, nebo š, zatímco drsný barbar bude dávat přednost hrčivým výrazům plným r, ř apod. A kdoví, jak zajímavě by vypadalo, kdyby to bylo přesně naopak...?

Věty

Od slov můžu přejít k větám. Mám tři základní styly, které nejsou samozřejmě přesně ohraničené a mohou se prolínat.

Popis se vyznačuje delšími větami s větším množstvím podstatných a přídavných jmen. V ideálním případě by neměl laskavého čtenáře uspat, ale jeho funkcí je děj trochu zpomalit a přinést potřebné informace. Nejlepší je nepřehánět to s ním, a proto si jej rozdělím odstavců, nacpu mezi něj akce a dialogy, zkrátka: vyhnu se dlouhým blokům textu, složeným ze souvětí na půl stránky. Ale ani to neznamena, že popis sám o sobě je vždy

nudný a že se mu mám vyhýbat! A když už něco popisuji, nesoustředím se jen na to, co vidím, ale soustředím se i na ostatní smysly a nezapomínám popisovat ani pocity mých milých hrdinů.

Akce, to jsou krátké věty. Hodně sloves. Zrychluju děj.

Ani s ní se to ale nesmí přehnat.

Můžu napsat celý text složený z odstavců, a co odstavec to jednoslovná věta. Ale naštvu čtenáře.

Někdy stačí jeden takový jednoslovný odstavec, který vrazím jako klín mezi dva popisné odstavce.

A pokud popisuju opravdu akční scénu, třeba souboj, nezapomínám, že čtenář musí pochopit, kdo co komu dělá.

Použiju třeba i citoslovce.

Prásk.

To hrdina dostal právě mečem po hlavě.

„**Dialog**, kdy si povídá víc postav, asi není potřeba představovat.“

„Ale jo, voe, představ mi ho.“

„Skládá se většinou z vět ohraničených uvozovkami.“

„A co je jako jeho smysl?“

„Třeba zrychluje děj, milý kolego, podobně jako akce.“

„A co ještě?“

„Pomáhá charakterizovat postavy.“

„Takže ty jsi voe za chytráka a já za blbce?“

„Přesně tak.“

„Tak přidej ještě něco chytrého.“

„Někdy se hodí i uvozovací věta, abych místo povídky neměl jen scénář,“ odpoví mi chytrák v mé hlavě. „Ale ani tady to nepřeháním. Někdy je totiž lepší párkrát za sebou použít slovo řekl, než aby moje postava v jednom rozhovoru šeptala, mumlala, bručela, křičela, hystericky se smála, zvolávala, syčela, cedila mezi zuby a chrčela.“

Rytmus

Některé texty při čtení plynou lépe než jiné. U některých knih klopýtám a zakopávám o slova, jako bych šel po kamenité cestě – po jiných knihách mi oči kloužou tak hladce, že snadno zapomenou, že vůbec čtu. Je jasné, že chci psát jako v tom druhém příkladu.

Jak toho docílím?

Vím třeba, že některé větné rytmy skřípou. *Shledávám, že zvlášť dlouhá souvětí, kde je věta od věty oddělena čárkou, čárkou a zase čárkou až donekonečna, ve mně zanechávají zvláštní smutek, jako když sestupuji po dlouhém schodišti, až někam hluboko do sklepení.* Ano, ta věta sama byla příkladem. Jak ji změnit? Zkusím to jinak: *Zvlášť dlouhá souvětí – ta s větami oddělenými čárkou, čárkou a zas čárkou – ve mně zanechávají smutek; jako když sestupuji po schodech. Až někam hluboko. Do sklepa.*

Střídám popis, akci a dialogy v příjemném poměru, kdy je všeho přiměřeně a jedno do druhého se prolíná v těch správných intervalech, funguje to. Když je něčeho moc, nefunguje to. Když si nejsem jistý, čtu si text po sobě nahlas a vnímám, jak to zní.

Vypravěč

Vypravěč není totéž co postava: je to stylistický prostředek, takové ohnisko, jímž do příběhu nahlíží čtenář. Typy vypravěčů se rozlišují podle osoby a také podle toho, kolik

mohou prozradit. Když mám rád škatulky, najdu hned několik různých třídění, ale v zásadě se v těch nejdůležitějších bodech shodují.

Forma vypravěče

Tady rozlišuji vypravěče podle gramatické osoby. V jednom příběhu mohou jednotlivé formy kombinovat – třeba každé postavě dát jinou formu, ale jako vždy platí, že je dobrá střídmost a znalost záměru, abych byl pro čtenáře srozumitelný.

1) Er forma neboli 3. osoba znamená, že vyprávím příběh z pohledu jedné nebo více postav. *„Hrdina tasil meč, párkrát jim zatočil nad hlavou a skočil v ladné piruetě, která zaklínače překvapila.“*

2) Ich forma neboli 1. osoba znamená, že vyprávím příběh jako jedna z postav. *„Tasil jsem meč, párkrát jím zatočil nad hlavou, ale to byla hrozná blbost, protože mi to rozhodilo rovnováhu. Abych nespadol na zadek, tak jsem se zatočil v piruetě a skočil dopředu. Zaklínače to podle všeho dost rozhodilo.“*

3) Du forma neboli 2. osoba je nejméně častá, používá se třeba u gamebooků. Jejím cílem je vtažení čtenáře přímo do děje. *„Tasiš meč a zatočíš jím nad hlavou. Pak hned skočíš dopředu v ladné piruetě a zasadíš zaklínači zdrcující ránu.“*

Typy vypravěče

V téhle oblasti dělím vypravěče podle narativní roviny, spolehlivosti nebo vztahu k příběhu. Můžu jednotlivé typy kombinovat, hranice jsou vlastně docela dost otevřené.

1) Autorský vypravěč – vůbec nezastírám, že příběh vyprávím já: a klidně říkám věci jako: *„Milý čtenáři, teď ti budu povídat o tom, jak...“*

2) Vševědoucí vypravěč – ví i to, co nevědí postavy, a může čtenáře spoilovat a trollit. Takže pak klidně můžu napsat: *„Ale v další kapitole uvidíte, že to není tak zlé, jak si naši hrdinové právě myslí: všichni to přežijí. Až na jednoho.“*

3) Nespolehlivý vypravěč – může být zároveň postavou, ale trollí čtenáře. V případě postav často padouch, osoba zapomnětlivá nebo ne zcela přičetná. *„Ach, jak se mi stýská po Mílovi, jak ráda bych vypátrala jeho vraha a pomstila ho“* – načež v poslední kapitole prozradím, že ho zavraždila ona.

4) Oko kamery – vyprávím příběh tak, jako kdybych se díval na film. Tedy popisuju pouze to, co doopravdy vidím, nečtu postavám myšlenky. Takže když se někdo zlobí, protože jsem mu sáhl do textu, ale zároveň dokáže své myšlenky ovládat a sprádat pomstu jako správný klingon, napíšu: *„Jarmila netečně pokrčila rameny, na tváři se jí nehnul ani sval. Tkaničky k sobě mi svázala až o týden později.“*

Chyby

Je dobré vyhnout se chybám, gramatickým, ale i syntaktickým. Ty mají legrační řecká jména, takže se k nim hodí i trapné přezdívky a mnemotechnické pomůcky.

1) Anakolut, přezdívka **vyšinutá anakonda**: Vyšinutí z větné vazby. Začal jsem slovní spojení, ale pak jsem mu přilepil konec, který mu nepatří (*„Spisovatel, když si nedá pozor, tak se hned text pokazí.“*)

2) Elipsa, přezdívka **rozbitý vajíčko**: Z věty mi něco vyteklo; chybí tam slovo nebo spojení a věta bez nich přestává dávat smysl. (*„Bojoval jsem se starším rytířem než*

Ješek“ anebo v případě navazujících vět: „*Detektiv šel navštívit poškozeného. Stále ještě nemohl vypovídat.*“)

3) **Zeugma**, přezdívka **zeugll** (to je ta chapadlovitá příšerka ze Zaklínače): Zanedbání dvojí vazby. Myslel jsem, že když k jednomu větnému členu přivážu dvě úplně různé věci, z nichž tam doopravdy patří jen jedna, useknu dvě chapadla jednou ranou, ale ono né... („*Matka představená se starala a vyučovala nadaného sirotka*“ nebo „*Časté používání a plýtvání vodou je pro fremena nepředstavitelné*“)

4) **Atrakce**, přezdívka **zrcadlové bludiště**: Slovo se tak zhlédlo v jiném slově ve větě, že napodobilo jeho tvar, i když se k němu vůbec nehodí, a věta je kvůli tomu celá našišato. („*V Harryho dopise adresovanému kouzelnickému úřadu bylo vše podrobně vysvětleno.*“)

Chyb může být mnohem víc

Jako čert kříží se vyhýbám anglickým větným konstrukcím. Zvláště u autorů, kteří dobře ovládají oba jazyky, je to častý zlovyk.

(„*Byl to dlouhý výstřel, ale Luke se spolehl na jeho jedi schopnosti.*“) (Anglická fráze „it was a long shot“ znamená akci s malou pravděpodobností úspěchu. Dalším příkladem je třeba používání zájmena *jeho* místo *své* nebo ukazovací zájmena *ten/ta/to* tam, kde angličtina potřebuje určitý člen, ale čeština se bez něj v pohodě obejde.

Klišé jsou dvojsečnou zbraní: chci se jim vyhnout a učinit text zajímavějším, ale zároveň – některá klišé se stala klišé proto, že to jsou slovní obraty či spojení, která výborně fungují.

(„*Měl srdce z kamene, ale sotva zaslechl srdceryvný pláč dámy v nesnázích, roztál a zahořel k ní mocným citem. Ona měla srdce na dlani a byla hezká jako obrázek. Párkrát se políbili za svitu luny a už z toho byla láska až za hrob.*“)